

JAK SE BRÁNIT DOMÁCÍMU NÁSILÍ PROSTŘEDKY NEJEN TRESTNÍHO PRÁVA

JANA NAVRÁTILOVÁ

Katedra trestního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, ČR

Abstract in original language

Příspěvek se zaměřuje na problematiku domácího násilí nejen z pohledu trestního práva. V úvodu jsou definována jednotlivá východiska pro pojem domácího násilí, jak z pohledu kriminologického, tak trestně právního ale i například rodinného práva. Těžiště je věnováno různým prostředkům boje proti domácímu násilí. Přičemž nejsou opomíjeny ani slabiny jednotlivých možností obrany proti domácímu násilí. V závěru autorka zdůrazňuje úlohu trestního práva jako „ultima ratio“, kdy by i v případě domácího násilí měly být nejdříve využívány prostředky jiných právních odvětví.

Key words in original language

Domácí násilí; Rodina; Vykázání; Nový trestní zákoník.

Abstract

This contribution focuses on the issue of domestic violence not only from the view of Criminal Law. The introduction defines particular basis for the notion of domestic violence from the perspective of criminology and criminal justice but also, for example from the perspective of Family Law. Emphasis of this contribution is devoted to various remedies of domestic violence prevention, including their weak points as well. In the end of this contribution the author emphasizes the role of Criminal Law as “ultima ratio”, where even in cases of domestic violence should first be used by remedies given by other legal branches.

Key words

Domestic violence; Family; Banishment; New Criminal Code.

ÚVOD

"Statistiky a výzkumy uvádějí, že čtvrtina české populace nad 15 let má osobní zkušenost s domácím násilím v roli svědka, oběti či násilníka. O to naléhavější je potřeba vytvoření systému důsledné ochrany," uvedl pražský radní pro sociální oblast Jiří Janeček na konferenci na téma Výměnou zkušeností k lepší ochraně před domácím násilím, která se uskutečnila v budově pražského magistrátu 7.10.2010.

Abychom však mohli hovořit o této problematice a hledat účinné prostředky v boji proti domácímu násilí, musíme se nejprve pokusit definovat samotný pojem „domácího násilí“ a vymezit jevy, které do něj spadají.

Pojem domácího násilí v obecné mluvě nemá zcela ostré hranice. Závažnější formy domácího násilí jsou postihovány ukládáním trestů v trestním řízení, a proto je vhodné vycházet při vymezení domácího násilí z nauky a praxe trestního práva.

Domácí násilí je společenský jev značně různorodý. Trestní právo v tomto případě používá místo výrazu „násilí“ pojem „týrání“. Týráním je ve smyslu trestněprávní nauky nutno rozumět takové zlé nakládání, které se vyznačuje hrubším stupněm necitelnosti a bezohlednosti a určitým trváním. Z pohledu trestního práva se nevyžaduje, aby u postižené osoby vznikly následky na zdraví, ale musí jít o jednání, které týraná osoba pro jeho hrubost, bezohlednost nebo bolestivost pocítuje jako těžké příkoří. Dle mého názoru je tato definice přijatelná i z hlediska obecného (laického) uchopení pojmu domácího násilí.

Zcela bez výhrad je pravděpodobně přijímán názor, dle něhož domácí násilí je násilí, ke kterému dochází mezi osobami blízkými žijícími ve společném obydlí, tedy mezi spolužijícími manželi (eventuelně mezi registrovanými partnery), rodiči a dětmi, případně mezi jiným příbuznými v řadě přímé, a mezi sourozenci. Volnější interpretací uvedeného dojmu lze pak dospět i k tomu, že za domácí násilí je nutné považovat i násilné chování mezi osobami, jež k sobě nejsou vázáni příbuzenským poutem, které však společně sdílejí stejné prostory jakožto obydlí. Tato širší interpretace pojmu domácí násilí bude bezproblémová zejména tam, kdy násilník a oběť spolu žijí jako druh a družka. Za domácí násilí je však nutno pravděpodobně považovat (a to i z hlediska trestně právního) též násilí vykonané na osobě obývající stejné obydlí jako agresor, přestože obě osoby k sobě nepoutá žádný osobní (intimní) vztah (např. nájemce si k sobě do bytu vezme podnájemce).¹ Z hlediska trestně právního, není domácí násilí místně vázáno ani výlučně na prostory společného obydlí (např. týrání manželky uskutečněné např. během společné cesty pachatele a oběti na dovolenou).²

Nicméně na druhou stranu s ohledem na přívlastek „domácí“ je patrné, že násilí se musí v každém případě odehrát vždy mezi osobami, které spolu dlouhodobě žijí, byť ke konkrétnímu útoku dojde mimo společné obydlí. V případě osob, u nichž chybí element příbuzenství či intimity, by však hlavním dějištěm násilí mělo být dle mého názoru i přesto společné obydlí, neboť v opačném případě by v podstatě již nebylo možno dohledat žádnou souvislost s domácností, jakožto místem agresivního chování útočníka (např. student napadne svého kolegu ze stejného pokoje na koleji během fotbalového zápasu). Zcela jistě se v praxi vyskytnou případy, které lze

¹ Jelínek, Jiří: Trestní právo hmotné, Praha: Leges, 2. vydání, 2010, str. 576

² Tamtéž, str. 578

označit jakožto případy hraničící s domácím násilím, a konečné zařazení bude záviset na konkrétních okolnostech a konkrétním posuzovateli.

Naopak z výše uvedených důvodů nelze za domácí násilí pokládat soustavné sledování a obtěžování jiné osoby (mediálně prezentované jako tzv. „stalking“, v angličtině původně výraz pro stopování zvěře), pokud k němu nedochází mezi osobami obývajícími společné obydlí (viz např. sledování oběti manželem). Uvedené jednání není domácím násilím, nicméně i tak je dle platné právní úpravy trestné (trestný čin nebezpečného pronásledování dle ust. § 354 TZ).

Za domácí násilí nelze považovat ani násilí malé intenzity, jež je ospravedlněno zájmem rodičů na řádné výchově potomka. Dle rozsudku Krajského soudu v Českých Budějovicích sp.zn. 3 To 364/2000 fyzické trestání nezletilých menší intenzity (políčky) za nesplnění uložených pracovních úkolů přiměřených jejich věku znaky trestného činu (v tomto případě tr. č. týrání svěřené osoby) nenaplnují. Takovéto násilí nízké intenzity nelze pravděpodobně pod pojem domácího násilí vůbec zahrnout ani z hlediska veřejného (tj. mimotrestního) mínění. Toto bude zřejmě platit obdobně i pro tělesné trestné mírné intenzity (pohlavky) užívané vyučujícími ve školách.

Domácí násilí může mít podobu tělesné týrání, psychického trýznění, sexuálního zneužívání, ekonomického vydírání a vynucené sociální izolace. Nejčastěji jde o citové vydírání, zesměšňování, užívání vulgarismů a nadávek, příkazů, zákazů, kontrol, vytváření izolací, odpírání jídla, spánku, zamykání, vydírání, vyhrožování. Citové týrání má podoby nadávek, neustálého kritizování nebo zpochybňování duševního zdraví oběti. Pachatel může oběť izolovat např. zákazy stýkat se s přáteli či s rodinou častým stěhováním, čímž oběti zabrání v tom, aby byla blízko své rodiny nebo aby si vybudovala přátelství v místě bydliště. Pachatel dále např. oběti zakazuje přijímat jakékoliv návštěvy, nebo oběti zakazuje, aby se kýmkoliv stýkala (výhrůžky typu „ještě jednou tě uvidím, jak se bavíš s tím prodavačem, a zpřerážím ti nohy“). Pachatel se dopouští domácího násilí i tím, že odposlouchává telefonní hovory oběti a čte její poštu. Za týrání je nutno považovat i případ, kdy násilník směruje své útoky proti věci (např. domácímu zvířeti náležejícímu oběti).

U seniorů je významné zejména zneužívání majetku a finančních zdrojů těchto osob (seniorovi nezbyvá potřebná částka pro vlastní potřebu a finance jsou užívány jinými osobami). Pod domácí násilí páchané na seniorech lze podřadit též zanedbávání péče o ně (platí pro osoby postižené chorobou) a jejich sociální izolace.

V manželství pachatel k nátlaku využívá i společných dětí, zejména tím oběti brání v opuštění pachatele (např. vyčítá oběti, že je špatná matka, když rozvrací rodinu). Agresor dále své násilné chování zdůvodňuje např. údajnou nevěrou manželky. Vždy však platí, že nikdo nemá právo jiného

týrat, a to i tehdy, že by se týraná osoba dopustila společensky zavrženíhodného chování. Domácí násilí se v manželství někdy odehrává v cyklech; tj. epizoda násilí je obvykle sledována obdobím pokání (agresor svých činů lituje, slibuje, že se změní). Oběť na základě toho s agresorem dobrovolně dál zůstává.

Týrání můžou být i muži, zejména s podlomeným zdravím (invalidé) či v pokročilém věku. Takový muži mohou být na svých partnerkách i finančně závislí, a tedy únik z trýznivého vztahu je o to horší. Muži zpravidla nedokážou otevřeně svůj problém s domácím násilím veřejně přiznat. Ve společnosti je přijatelnější obraz ženy jako slabé oběti, která potřebuje pomoc.

Sociologickými výzkumy bylo zjištěno, že domácí násilí je páchano ve všech společenských vrstvách, tedy se neomezuje např. na sociálně slabé rodiny či osoby se základním vzděláním. Domácí násilí se nevyhýbá ani žádné sociální skupině, agresor může pocházet ze všech náboženských, etnických i rasových skupin. Pachatel domácího násilí není výlučně negativní charakter (navenek odpudivá, agresivní, primitivní osobnost). Pravdou je, že k domácímu násilí se uchylují často i jedinci, kteří jsou ve svém pracovním okolí pokládáni za konformní a společenské lidi (domácí násilník často mívá tzv. dvojí tvář). Oběťmi domácího násilí zdaleka nejsou jen psychicky pasivní (submisivní) osoby (tzv. puťky). Neexistuje typická oběť domácího násilí; do pozice týrané oběti může sklouznout každý.

DOMÁCÍ NÁSILÍ PACHANÉ NA DĚTECH

Často se zapomíná, že kromě hlavních aktérů domácího násilí v rodině, tedy dospělých obětí a pachatelů, vyrůstají v postižené rodině také děti, které nastalou situací samozřejmě trpí. Podle monitoringu domácího násilí v Jihomoravském kraji prováděném dotazníkovou formou v roce 2006 v 91 % rodin, ve kterých se objevilo domácí násilí, žijí děti a z toho v 72.7 % jsou děti svědkem tohoto násilí.³

Domácí násilí postihuje dítě přímo nebo nepřímo. U přímého násilí útočí pachatel nejen na partnera, ale i na dítě. U nepřímého násilí dochází k psychickému týrání dítěte tím, že dítě je svědkem násilí páchaném na jiné osobě (typicky na jednom z rodičů). Děti, jež jsou svědky domácího násilí, projevují obvykle poruchy učení a mají problémy s chováním (pasivita nebo naopak útočnost). Pravidelně u nich dochází k pocitům viny a sebeodsuzování, stažení se do sebe, zlostnosti. Časté je u nich uchýlení se k drogám, alkoholu, nebo útěky z domova. Vedou samotářský styl života.

³ Bílá místa v péči o oběti domácího násilí, Analýza systému pomoci obětem domácího násilí s výstupy monitoringu domácího násilí v Jihomoravském kraji., Čechová, M., Čechová, J., Hořínková, A., Mrázková, Z., Persefona, Liga lidských práv

Potlačovaná agresivita může vést k sebepoškození. Malé děti trpí pomočováním nebo nespavostí. Dopadem domácího násilí na dítě může být také zvýšení pravděpodobnosti, že chlapci budou v partnerských vztazích následovat roli otce – násilníka a dívky zase roli matky – oběti.

Dne 20. listopadu 1989 byla v New Yorku přijata Úmluva o právech dítěte. Úmluva vstoupila v obecnou platnost na základě svého článku 49 odst. 1 dnem 2. září 1990. Dne 30. listopadu 2000 ji ratifikovalo již celkem 191 států (187 členských států OSN, 3 nečlenové OSN a Svatá stolice).

S Úmluvou vyslovalo souhlas i Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky a prezident České a Slovenské Federativní Republiky ji ratifikoval. Ratifikační listina byla uložena u generálního tajemníka OSN, deponitáře Úmluvy, dne 7. ledna 1991. V České a Slovenské Federativní Republice se stala závaznou nadzákonnou právní normou dnem 6. února 1991. Česká republika je Úmluvou vázána dnem svého vzniku, tedy od 1. ledna 1993.

Dle článku 19. Úmluvy:

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě.

Tato ochranná opatření zahrnují podle potřeby účinné postupy k vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, jimž je svěřeno, jakož i jiné formy prevence. Pro účely zjištění, oznámení, postoupení, vyšetřování, léčení a následné sledování výše uvedených případů špatného zacházení s dětmi zahrnují rovněž podle potřeby postupy pro zásahy soudních orgánů.

Vláda ČR usnesením ze dne 3. září 2008 schválila Národní strategii prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 - 2018 (dále jen "Strategie"). Cílem Strategie je na národní, regionální i místní úrovni zvýšit ochranu dětí před všemi formami násilí, ke které se státy zavázaly ratifikací Úmluvy o právech dítěte (článek 19). Strategie má za cíl odstranění roztržitosti primárně preventivních programů a přispět tak ke zvýšení jejich efektivity. Strategie identifikuje 7 hlavních úkolů, k jejichž naplnění budou konkretizovány specifické cíle v národním akčním plánu. Česká vláda vypracováním Strategie realizuje doporučení Světové zprávy o násilí na dětech, přičemž uvedeným usnesením uložila ministryni pro lidská práva národnostní menšiny vypracovat do 31. prosince 2008 na období 2009 - 2010 Národní akční plán realizace Strategie, dále zajistit přípravu a realizaci

veřejné kampaně "STOP násilí na dětech" v rámci Strategie v roce 2009 a prezentovat Strategii ve všech krajích.⁴

Cílem Strategie je na národní, regionální i místní úrovni zvýšit ochranu dětí před všemi formami násilí, ke které se státy zavázaly ratifikací Úmluvy o právech dítěte (článek 19). Nedostatečná ochrana dětí před násilím inspirovala OSN ve spolupráci s WHO k vypracování Světové zprávy o násilí na dětech (dále jen „Světová zpráva“). K výsledkům Světové zprávy byla přijata doporučení k vypracování národních strategií prevence násilí na dětech, jejichž realizace by měla být respektovat naplňování zájmu dětí.⁵

V oblasti Evropy je klíčovým dokumentem doporučení Výboru ministrů Rady Evropy z roku 1985, č. (85)4, o násilí v rodině. Násilí je v uvedeném dokumentu definováno jako různá jednání nebo nekonání ohrožující život, psychickou nebo psychologickou integritu nebo svobodu osob nebo které vážně narušuje vývoj osobnosti. Státy, které jsou členy Rady Evropy, mají zejména povinnost zajistit, aby se obětem násilí v rodině dostalo mimořádné pomoci s cílem uspokojit okamžité potřeby, včetně ochrany proti odvetě pachatele. Dále se obětem násilí musí dostat lékařské, psychologické, sociální a materiální pomoci. Státy jsou povinny též zajistit poradenství k zabránění další viktimizace, poskytnout informace o právech oběti, dále i pomoc při získání účinné náhrady škody od pachatele, platby od pojišťovny, a pokud je to možné, náhrady od státu.

V rámci Evropské unie je třeba zmínit Rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady č. 803/2004/ES ze dne 21. Dubna 2004, kterým se přijímá akční program Společenství (2004-2008) pro předcházení násilí páchanému na dětech, mladých lidech a ženách a jeho potírání a pro ochranu obětí ohrožených skupin (tzv. program Daphne II – navazuje na program Daphne ze dne 24. ledna 2000). Cílem programu je přispívat k vysoké míře ochrany proti násilí, včetně ochrany fyzického a duševního zdraví, páchaného na dětech, mladých lidech a ženách. Mezi další cíle patří pomoc nevládním organizacím a dalším organizacím činným v této oblasti. Program Daphne II je otevřen k účasti veřejným nebo soukromým organizacím a institucím (místním orgánům na příslušné úrovni, oddělením univerzit a výzkumným centřům) zabývajícím se předcházení násilí páchanému na dětech, mladých lidech a ženách a jeho potírání nebo ochranou proti takovému násilí nebo poskytování pomoci obětem. V rámci programu dochází k určování a výměně osvědčených postupů a pracovních zkušeností, ke vzniku návrhů

⁴ Usnesení Vlády ČR č. 1139/2008 k Národní strategii prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 -2018.

⁵ Tamtéž.

didaktických materiálů a školení, provádění akcí ke zvýšení povědomí o násilí.

Na výše uvedený program navazuje program Daphne III zavedený rozhodnutím Evropského parlamentu a Rady č. 779/2007/ES ze dne 20. června 2007, kterým se na období let 2007-2013 zavádí zvláštní program pro předcházení násilí páchanému na dětech, mladých lidech a ženách a jeho potírání a pro ochranu oběti a ohrožených skupin.

VYKÁZÁNÍ NÁSILNÍKA ZE SPOLEČNÉHO OBYDLÍ DLE ZÁKONA O POLICII

Nový způsob řešení domácího násilí přinesla novela - zákon č. 135/2006 Sb., která do zákona o policii zakotvila nové oprávnění Policie ČR v podobě institutu vykázání. Od 1. ledna 2007 je policie oprávněna, zjistí-li, že se v daném případě jedná o domácí násilí, násilnou osobu ze společného obydlí vykázat. Od 1.1.2009 nabyl na účinnosti nový zákon o policii č. 273/2008 Sb., jenž právní úpravu institut vykázání převzal a přitom pozměnil tak, že vykázání není nadále správním rozhodnutím, nýbrž faktickým úkonem policisty ve formě ústního oznámení osobě násilné i ohrožené. Policista i tak ale musí namísto vyhotovit písemné potvrzení o vykázání a oběma uvedeným osobám jej předat.

Vykázání je ukládáno bez ohledu na případnou trestněprávní kvalifikaci jednání násilné osoby, tj. policie násilnou osobu vykáže vždy tehdy, zjistí-li, že se v dané věci jedná o případ domácího násilí.

Podmínky, za nichž smí policista přikročit k vykázání, jsou stanoveny v rámci ust. § 44 odst. 1 zákona o policii takto: Lze-li na základě zjištěných skutečností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že se osoba dopustí nebezpečného útoku proti životu, zdraví anebo svobodě nebo zvláště závažného útoku proti lidské důstojnosti, je policista oprávněn vykázat tuto osobu z bytu nebo domu společně obývaného s útokem ohroženou osobou (dále jen „společné obydlí“), jakož i z bezprostředního okolí společného obydlí. Policista je oprávněn tuto osobu vykázat i v její nepřítomnosti.

Vykázání v sobě zahrnuje povinnost pachatele domácího násilí opustit byt nebo dům společně obývaný s útokem ohroženou osobou, jakož i z bezprostřední okolí společného obydlí, dále zdržet se styku nebo navazování kontaktu s ohroženou osobou, vydat policistovi na jeho výzvu všechny klíče od společného obydlí, které drží (ust. § 45 odst. 1 zákona o policii). Vykázaná osoba má právo vzít si před opuštěním společného obydlí zejména věci sloužící její osobní potřebě, osobní cennosti a osobní doklady, věci nezbytné pro její podnikání nebo pro výkon povolání (ust. § 45 odst. 2 zákona o policii). Uvedené právo může dále uplatnit ještě během

následujících 24 hodin od vstupu policisty, avšak jen jednou a jen, je-li policista přítomen. Policista poskytne vykázané osobě bez zbytečného odkladu informace o možnostech jejího dalšího ubytování a v souvislosti s tím nezbytnou součinnost. Při provádění úkonů souvisejících s vykazáním policista zajistí přítomnost nezúčastněné osoby; to neplatí, hrozí-li nebezpečí z prodlení.

Vykázání oznámí policista ústně vykázané i ohrožené osobě a vyhotoví potvrzení o vykazání, které jim předá proti podpisu. Odmítne-li ohrožená nebo vykázaná osoba potvrzení o vykazání převzít nebo odmítne-li písemně potvrdit jeho převzetí, policista tuto skutečnost uvede v úředním záznamu (ust. § 44 odst. 3 zákona o policii). Není-li vykázaná osoba vykazáním přítomna, poučení o jejích právech a povinnostech v souvislosti s vykazáním jí policista poskytne při prvním kontaktu (ust. § 44 odst. 4 zákona o policii).

Nesouhlasí-li vykázaná osoba s vykazáním, může proti němu na místě podat námitky, které policista uvede v potvrzení o vykazání. Policista námitky předá bez zbytečného odkladu krajskému ředitelství příslušnému podle místa vykazání. Vykázaná osoba může dále do 3 dnů ode dne převzetí potvrzení o vykazání podat příslušnému krajskému ředitelství námitky písemně. Lhůta pro podání námitek počíná běžet dnem následujícím po dni, kdy došlo k převzetí potvrzení o vykazání a je považována za dodrženu, jsou-li námitky nejpozději v její poslední den předány k poštovní přepravě nebo podány u příslušného krajského ředitelství. O tomto právu policista vykázanou osobu poučí před předáním potvrzení o vykazání (ust. § 44 odst. 5 zákona o policii). Shledá-li příslušné krajské ředitelství, že podmínky pro vykazání nebyly splněny, vykazání ukončí a o této skutečnosti vyrozumí ohroženou a vykázanou osobu bez zbytečného odkladu (ust. § 44 odst. 6 zákona o policii).

Do 24 hodin od vstupu policisty do společného obydlí zašle policista kopii úředního záznamu o vykazání příslušnému intervenčnímu centru (ust. § 47 odst. 3 zákona o policii). Intervenční centrum zajistí, aby osobě ohrožené násilným chováním vykázané osoby byla nabídnuta pomoc nejpozději do 48 hodin od doručení kopie úředního záznamu o vykazání intervenčnímu centru. Pomoc intervenčního centra sestává ze sociálně terapeutické činnosti, pomoci při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, poskytnutí ubytování, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy (ust. § 60a zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

Dále v uvedené lhůtě zašle policista kopii úředního záznamu o vykazání též soudu, který je příslušný k rozhodnutí o návrhu na vydání předběžného opatření podle občanského soudního řádu (viz dále). Pokud ve společném obydlí žije nezletilá osoba, zašle kopii úředního záznamu o vykazání v této lhůtě i příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Policista poučí ohroženou osobu o možnosti podání návrhu na vydání předběžného opatření podle občanského soudního řádu, možnosti využití psychologických, sociálních nebo jiných služeb v oblasti pomoci obětem násilí a následcích vyplývajících z uvedení vědomě nepravdivých údajů, k nimž policista při vykázání přihlíží (ust. § 46 zákona o policii).

Vykázání trvá po dobu 10 dnů ode dne jeho provedení. Tuto dobu nelze zkrátit ani se souhlasem ohrožené osoby. Podáním návrhu na vydání předběžného opatření podle občanského soudního řádu v průběhu vykázání se doba vykázání prodlužuje do dne nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tomto návrhu (ust. § 44 odst. 2 zákona o policii).

V roce 2009 evidovalo 15 intervenčních center v České republice celkem 778 policejních vykázání, tedy mírný nárůst, ale stále pokles oproti prvnímu roku vykazování o 10 %. Čísla z resortu justice nejsou zatím k dispozici. Ze společného obydlí bylo v roce 2009 policií vykázáno celkem 780 násilných osob, z toho 16 žen. Nejčastěji byly vykázáním přerušeny násilné incidenty v rámci věkové kategorie 31 - 40 let. V roce 2009 bylo prostřednictvím policejního vykázání zajištěno bezpečí pro 762 bezprostředně ohrožených žen, 39 mužů a 911 dětí, celkem tedy bylo před dalšími možnými útoky blízké násilné osoby v minulém roce ochráněno 1712 osob.⁶

PŘEDBĚŽNÁ OPATŘENÍ DLE OSŘ

Vykázání dle policejního zákona je opatřením, jež chrání týranou osobou, jak plyne z výše uvedeného textu, pouze na omezenou dobu, a to 10 dnů. Chce-li oběť týrání zamezit útočnickovi v napadání i po uplynutí této doby, musí se obrátit na soud podáním návrhu na vydání příslušného předběžného opatření dle občanského soudního řádu. Podáním návrhu na předběžné opatření u soudu se doba vykázání nařízená policistou prodlužuje do dne nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tomto návrhu (ust. § 44 odst. 2 zákona o policii). Občanský soudní řád zná dva typy předběžných opatření, jejichž cílem je poskytnutí předběžné obrany obětem domácího násilí: předběžné opatření ve věcech nezletilých dle ust. § 76a o.s.ř. a předběžné opatření ve věcech domácího násilí dle ust. § 76b o.s.ř.

- PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ VE VĚCECH NEZLETILÝCH (§ 76a o.s.ř.)

Předběžné opatření dle ust. § 76a o.s.ř. nařídí předseda senátu, pokud se nezletilé dítě ocitne bez jakékoliv péče (např. dítě nalezené, nebo dítě, jehož rodič zemřel apod.) nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně

⁶ <http://www.domacinasili.cz/cz/redakce/novinky-nazory/vykazani-v-roce-2009/r17>

ohroženy nebo narušeny (tj. rodiče o dítě sice pečují, jde však o péči tak nedostatečnou). Předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.

Osobu, které má být nezletilé dítě předáno do péče, soud zpravidla určí podle návrhu obce s rozšířenou působností a ve výroku usnesení ji přesně označí. Protože jde o předběžné opatření ve věci, v níž lze řízení zahájit i bez návrhu, není soud návrhem vázán a může určit i jinou k tomu vhodnou osobu.⁷

Príslušný pro rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření je podle § 88 písm. c) o.s.ř. okresní soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu své bydliště.

Při nařízení předběžného opatření nezletilý nemusí být zastoupen; nemá-li nezletilý zákonného zástupce nebo nemůže-li jej zákonný zástupce v řízení zastupovat z důvodu dle ust. § 37 zákona o rodině (tj. zejména je-li tu střet zájmů mezi dítětem a rodičem) ustanoví mu soud opatrovníka bezodkladně po provedení výkonu předběžného opatření (ust. § 76a odst. 3 o.s.ř.).

Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti; bylo-li však před uplynutím této doby zahájeno řízení ve věci samé, může soud předběžné opatření opakovaně prodloužit o jeden měsíc tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla šest měsíců. Poté lze dobu trvání předběžného opatření výjimečně prodloužit jen tehdy, nebylo-li z vážných důvodů a objektivních příčin možné v této době skončit důkazní řízení ve věci samé (§ 76a odst. 4 o.s.ř.).

– PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ VE VĚCECH DOMÁCIHO NÁSILÍ (§ 76b o.s.ř.)

Zákonem č. 135/2006 Sb. došlo mimo jiné i k obohacení zákona č. 99/1963 Sb. – občanského soudního řádu (dále jen o. s. ř.) o ustanovení § 76b, jež dává předsedovi senátu možnost nařídit předběžným opatřením účastníku, proti kterému návrh směřuje, zejména, aby dočasně opustil dům či byt společně obývaný s navrhovatelem, jakož i jeho bezprostřední okolí, nebo do něj nevstupoval, případně aby se zdržel setkávání s navrhovatelem, dále nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.

⁷ Drápal, L., Bureš, J. *akol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. Vydání.* PrahaA: C.H. Beck, 2009, str. 450.

Podmínkou úspěšnosti uvedeného návrhu je zjištění okolnosti, že jednáním účastníka, proti kterému návrh směřuje, je vážným způsobem ohrožen život, zdraví, svoboda nebo lidská důstojnost navrhovatele (ust. § 76b odst. 1 o.s.ř.).

Předběžné opatření trvá jeden měsíc od jeho vykonatelnosti. Předcházel-li rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření vykázání policistou, počíná měsíční doba vykázání nařízené předběžným opatřením soudu plynout dnem následujícím po dni, v němž uplynula doba 10 dnů po provedení vykázání policistou (§ 76b odst. 3 o.s.ř.).

Soud může na návrh navrhovatele prodloužit předběžné opatření, jen jestliže ještě před uplynutím jednoměsíční doby trvání předběžného opatření bylo zahájeno řízení ve věci samé. Přitom řízením ve věci samé bude takové řízení, jehož předmětem je řešení práv a povinností účastníků předběžného opatření k domu, bytu nebo jiné místnosti anebo jinému objektu, v němž účastníci mají (měli) společné obydlí, např. řízení o zrušení práva společného nájmu bytu, řízení o úpravu užívání společného bytu nebo domu, vyklizení domu, bytu nebo jiné místnosti apod.⁸

Soud při svém rozhodování o prodloužení trvání předběžného opatření vezme v úvahu zejména trvání stavu ohrožení navrhovatele, obsah a důvody podaného návrhu na zahájení řízení ve věci samé, majetkové či jiné poměry účastníků, včetně vlastnických a jiných vztahů ke společnému obydlí, na které se vztahuje předběžné opatření, a další rozhodné okolnosti. Předběžné opatření zanikne nejpozději uplynutím 1 roku od okamžiku jeho nařízení. Pokud navrhovatel neprokáže své majetkové či jiné poměry, včetně vlastnických a jiných vztahů ke společnému obydlí, může soud prodloužit dobu trvání předběžného opatření jen z důvodů zvláštního zřetele hodných (ust. § 76b odst. 4 o.s.ř.).

Rozhodnutí o návrhu předběžného opatření podle odstavce 1 není podmíněno předchozím vykázáním podle zákona o policii (ust. § 76b odst. 5 o.s.ř.).

Předběžné opatření je institut provizorní, po kterém by měla následovat řádná žaloba a projednání věci (viz výše uvedené příklady řízení ve věci samé).

TRESTNÍ POSTIH DOMÁCIHO NÁSILÍ

⁸ Drápal, L.; Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I. – komentář, C.H.Beck, 1. vydání, 2009, str.458.

Vykonané domácí násilí může mít znaky některých trestných činů. Zákonodárce správně pochopil, že domácí násilí nelze účinně postihovat pouze na základě kriminalizace takových jednání jako je ublížení na zdraví, omezování či zbavení osobní svobody, vydírání, útisk, znásilnění, opuštění dítěte nebo svěřené osoby, ohrožování mravní výchovy mládeže, vraždy a dalších, a proto do trestního zákoníku zakotvil dvě skutkové podstaty dotýkající se úzce postihu domácího násilí (trestný čin týrání svěřené osoby dle ust. § 198 TZ a trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí dle ust. § 199 TZ). Útoky pachatele zakládající domácí násilí by totiž v některých případech nenaplnovaly žádnou z existujících skutkových podstat (formální stránka trestného činu).

Kupř. k naplnění znaků skutkové podstaty úmyslného trestného činu ublížení na zdraví dle § 146 tr. zákona dochází až tehdy, kdy jde o takovou poruchu zdraví, která znesnadňuje postiženému obvyklý způsob života nebo výkon obvyklé činnosti anebo má jiný vliv na obvyklý způsob života postiženého, a to nikoliv jen po krátkou zcela přechodnou dobu (R 2/1996), za níž je v praxi považována doba sedmi dnů. K těmto důsledkům v mnoha případech nedochází, protože domácí násilí je zpravidla dlouhodobým fyzickým, psychickým či ekonomickým nátlakem, jehož intenzita v konkrétním okamžiku není vždy tak vysoká, aby odůvodňovala zahájení trestního stíhání.

Nicméně vzhledem k tomu, že domácí násilí je jednání, které týraná osoba pro jeho hrubost, bezohlednost nebo bolestivost pociťuje jako těžké příkoří, je zcela namístě, aby i toto zavrženíhodné počínání bylo trestně postihováno.

Již za účinnosti trestního zákona č. 140/1961 (od 1.1.1962) bylo trestně týrání svěřené osoby (viz § 215 starého TZ – „Kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově...“). S účinností od 1.1. 1994 zákonodárce přidal k základní skutkové podstatě skutkovou podstatu kvalifikovanou. Zvlášť přitěžující okolností bylo spáchání činu zvlášť surovým způsobem nebo na více osobách, nebo pokračování v páčání takového činu po delší dobu. Trestní zákoník účinný od 1.1. 2010 uvedenou formulaci trestného činu týrání svěřené osoby převzal (viz ust. § 198 TZ) a doplnil o postih závažnějších následků s pojených s týráním (těžká újma na zdraví – viz odst. 2, písmeno b); těžká újma na zdraví nejméně dvou osob nebo smrt – viz nově doplněný odstavec 3).

Objektem trestného činu týrání svěřené osoby je zájem společnosti na ochraně osob, které vzhledem ke svému věku nebo z jiného důvodu (tělesnou vadu, duševní poruchu, nemoc) jsou v péči nebo výchově jiných. Péčí a výchovou se rozumí nejen výchova rodičů ve vztahu k nezletilým dětem, ale i jakákoli jiná péče a výchova. Základ péče nebo výchovy může spočívat v právním předpise (např. dítě je v péči svých rodičů), v soudním rozhodnutí (osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům je v péči svého opatrovníka), pracovní smlouvě (dítě je po dobu vyučování v péči učitele či

po dobu sportování v péči trenéra, pacient je v péči ošetřovatelky), jakož i v konkludentních činech (bratranec fakticky pečuje o svou nemocnou sestřenicí, péči o dítě převezme fakticky na chvíli přítel rodičů).⁹

U dospělých osob je rozhodující jejich faktický stav, nikoliv např. okolnost, zda osoba byla zbavena způsobilosti k právním úkonům.¹⁰

Jednání pachatele spočívá v týrání. Pod tímto pojmem rozumíme takové jednání pachatele, které se vyznačuje zlým nakládáním, jež se vyznačuje vyšším stupněm hrubosti a bezcitnosti a určitou trvalostí, které postižená osoba pociťuje jako těžké příkoří. Trvalost pachatelova jednání je nutno posuzovat v závislosti na intenzitě zlého nakládání. Nevyžaduje se, aby šlo o jednání soustavné nebo delší dobu trvající. Může jít o zlé nakládání působením fyzických útrap, ale i o zlé nakládání v oblasti psychické (k různým podobám týrání viz výše).¹¹

K týrání svěřené osoby může dojít i opomenutím, tedy zanedbáním povinné péče, pokud svěřená osoba nebyla schopna sama se o sebe starat, např. pachatel nedal dítěti svěřenému jeho péči řádně najíst, zanedbal osobní hygienu dítěte apod.¹²

Z výše popsaných znaků trestného činu týrání svěřené osoby je patrné, že dle trestného činu týrání svěřené osoby nelze postihovat týrání, jemuž jsou vystaveny osoby, jež sdílejí s pachatelem stejné obydlí, avšak nejsou v jeho péči ani výchově. Může jít o manžela či manželku, registrovaného partnera, zletilé dítě, samostatného seniora, jinou osobu, jež obydlí s útočníkem společně sdílí. S účinností od 1.6. 2004 tak byla do dříve platného trestního zákona zavedena skutková podstata postihující násilí na osobách žijící s násilníkem ve společném obydlí – trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí dle ust. § 199 TZ („Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společně obývaném bytě nebo domě...“).

Spolu s uvedenou základní skutkovou podstatou platila od počátku též kvalifikovaná skutková podstata v odstavci 2, dle níž přitěžující okolností bylo (obdobně jako v případě trestného činu týrání svěřené osoby), že pachatel spáchal čin zvlášť surovým způsobem, nebo na více osobách, nebo pokračoval-li v páchání takového činu po delší dobu. Trestní zákoník účinný

⁹ Šámal, P.; Púry, F.; Rizman, R.: Trestní zákon – komentář, C.H.Beck, 6. vydání, 2004, str. 1268.

¹⁰ Jelínek, Jiří: Trestní právo hmotné, Praha: Leges, 2. vydání, 2010, str. 576.

¹¹ Šámal, P.; Púry, F.; Rizman, R.: Trestní zákon – komentář, 6. vydání, C.H. Beck, 2004, str. 1273.

¹² Tamtéž.

od 1.1. 2010 uvedenou formulaci trestného činu týrání svěřené osoby převzal (viz ust. § 199 TZ), toliko výraz „ve společně obývaném bytě nebo domě“ nahradil obecnějším „obydlí“. Dále (obdobně jako u trestného činu týrání svěřené osoby) doplnil postih závažnějších následků spojených s týráním (těžká újma na zdraví – viz odst. 2, písmeno b); těžká újma na zdraví nejméně dvou osob nebo smrt – viz nově doplněný odstavec 3).

Tato skutková podstata vystihuje jev domácího násilí lépe, neboť postih násilí podmiňuje toliko okolností, že obětí je osoba žijící s pachatelem ve společném obydlí. Jak bylo již výše uvedeno, jako správný se jeví názor (J. Jelínek), že násilí páchané pachatelem předmětného trestného činu nemusí být nutně pácháno v rámci společného obydlí. Společné obydlí je tu nutné chápat nikoliv jako obligatorní místo spáchání trestného činu, nýbrž jako součást charakteristiky určující zvláštní vztah mezi pachatelem a obětí.¹³

Pojem obydlí je nutno vykládat ve shodě s výkladem tohoto pojmu při vymezení trestného činu porušování domovní svobody (§ 178 TZ), tedy ke spáchání předmětného trestného činu může dojít nejen v domě či bytě, ale nepochybně též v hotelovém pokoji, pokoji na ubytovně, studentské koleji apod.

Nepřekažení nebo neoznámení trestného činu týrání svěřené osoby (§ 198) je trestné dle ust. § 367 a § 368 trestního řádu. Důvodem je skutečnost, že poškozený tímto trestným činem často vzhledem ke svému věku, mentální úrovni nebo závislosti na pachateli není schopen sám čin oznámit.¹⁴ Na druhou stranu však není trestné neoznámení či nepřekažení trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199). Důvodem je, že pro vnějšího pozorovatele je někdy obtížné rozpoznat, zda už se jedná o týrání, či zda jde pouze o partnerské problémy, u nichž nelze říci, že má někdo "navrch".¹⁵

Trestní stíhání pro oba výše uvedené trestné činy, v případě, že poškozený (týraná osoba) by měl jakožto svědek právo odepřít vůči pachateli výpověď, nevyžaduje souhlas poškozeného (§ 163 TZ).

DALŠÍ MOŽNOSTI POMOCI PŘI DOMÁCÍM NÁSILÍ

¹³ Jelínek, Jiří: Trestní právo hmotné, Praha: Leges, 2. vydání, 2010, str. 578.

¹⁴ Šámal, Pavel: K novele trestního zákona III. Zvláštní část trestního zákona, Všechno, 1994, č. 1, str. 10.

¹⁵ Langhansová, Hana: K novému paragrafu v trestním zákoně, Via Iuris, 2003, č. 6, str. 4.

Vedle výše uvedených právních instrumentů lze využít i pomoc výše zmíněných intervenčních center, jež musí být poskytnuta i na základě žádosti osoby ohrožené násilným chováním jiné osoby obývající s ní společně obydlí, tedy i bez předchozího úkonu vykazání provedeného policistou (ust. § 60a zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). Postižené osoby se tedy mohou obracet na intervenční centra přímo (tzv. z ulice). Mezi základní služby, které intervenční centrum poskytuje, patří sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Osobám ohroženým je také zprostředkována následná pomoc (sociální, psychologické, právní povahy, a případně zprostředkování ubytování v azylových domech). Nyní existuje celkem 15 krizových center, v každém kraji a Hlavním městě Praha alespoň jedno.

Oběti domácího násilí se mohou také samy obrátit na neziskové organizace poskytující pomoc obětem domácího násilí. Profesionální pomoc nejen obětem domácího násilí, ale všem obětem trestné činnosti poskytuje např. BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ je občanské sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb. Jeho náplní je bezprostřední, bezplatná, odborná a diskrétní pomoc obětem v síti poraden formou morální, psychologické a právní pomoci. Dále zvyšuje informovanost občanů i veřejné správy o problémech obětí trestné činnosti, tím, že pořádá přednášky, semináře, provádí publikační činnost a vystupování v médiích zaměřené na zvýšení právní výchovy a informovanosti. Zabývá se též zpracováním a předkládáním podnětů k zákonodárným iniciativám, spoluprací při tvorbě zákonů od věcného záměru. Bílý kruh bezpečí provozuje také telefonickou linku s nepřetržitým provozem pro oběti domácího násilí – DONA linka, jejíž pracovníci (specialisté na problematiku domácího násilí) poskytnou volající oběti informace o možnostech řešení, rady a kontakty na další služby pomoci.¹⁶

Občanské sdružení STŘEP, o.s., - České centrum pro sanaci rodiny, se od roku 1995 věnuje sanaci ohrožených rodin s dětmi, jejichž vývoj je ohrožen v důsledku různé míry zanedbávání péče. V těchto rodinách poskytuje sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi nebo vykonává sociálně-právní ochranu dětí v rozsahu daném pověřením. Dále se věnuje prosazování zájmů ohrožených rodin s dětmi na legislativní úrovni, rozvoji metodik a jejich zavádění do praxe, publikační a nebo vzdělávací činnosti.

Dětské krizové centrum, o.s., se zabývá již od roku 1992 jako specializované pracoviště odbornou pomocí týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem v ČR. Zajišťuje komplexní psychosociální pomoc dětem, dospívajícím a jejich rodinám, vykonává sociálně právní ochranu

¹⁶ <http://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili-institut-vykazani-a-dalsi-informace.aspx>

děti, dále poskytuje tyto sociální služby: krizová pomoc, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a telefonická krizová pomoc.

K dalším neziskovým organizacím zabývajícím se pomocí obětem domácího násilí patří též občanské sdružení ROSA – centrum pro týrané a osamělé ženy (poradenství, azylové bydlení), dále proFem o.p.s., konzultační středisko pro ženské projekty (právní rady) anebo občanské sdružení PERSEFONA, o.s.

Literature:

- Jelínek, Jiří: Trestní právo hmotné, Praha: Leges, 2. vydání, 2010, str. 576, 578
- Bílá místa v péči o oběti domácího násilí, Analýza systému pomoci obětem domácího násilí s výstupy monitoringu domácího násilí v Jihomoravském kraji., Čechová, M., Čechová, J., Hořínková, A., Mrázková, Z., Persefona, Liga lidských práv
- Usnesení Vlády ČR č. 1139/2008 k Národní strategii prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 -2018.
- <http://www.domacinasili.cz/cz/redakce/novinky-nazory/vykazani-v-roce-2009/r17>
- Drápal, L., Bureš, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. Vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, str. 450
- Drápal, L.; Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I. – komentář, C.H.Beck, 1. vydání, 2009, str.458.
- Šámal, P.; Púry, F.; Rizman, R.: Trestní zákon – komentář, C.H.Beck, 6. vydání, 2004, str. 1268.
- Šámal, P.; Púry, F.; Rizman, R.: Trestní zákon – komentář, 6. vydání, C.H. Beck, 2004, str. 1273.
- Šámal, Pavel: K novele trestního zákona III. Zvláštní část trestního zákona, Všehrd, 1994, č. 1, str. 10.
- Langhansová, Hana: K novému paragrafu v trestním zákoně, Via Iuris, 2003, č. 6, str. 4.

- <http://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili-institut-vykazani-a-dalsi-informace.aspx>
- Martinková, M. Fyzické domácí násilí v oblasti hl. m. Prahy v roce 1999. Kriminologické aspekty, Praha : IKSP, 2001
- Prokop, M. a kol. Právní ochrana dětí a obětí domácího násilí, Brno: Ekologický právní servis, 2000.
- Prokopová, H. Statistika domácího násilí. In Domácí násilí záležitost nikoli soukromá. Praha: Koordinační kruh prevence násilí na ženách 1997, str. 15-18
- Střílková, P., Fryšták, M. Vykázání jako prostředek ochrany před domácím násilím 1. Vydání, KEY Publishing s.r.o., 2009
- Vaněk, J. Přístup k řešení domácího násilí - prevence, či represe. In Trestně procesní činnost policejních orgánů (aktuální problémy). Praha: Policejní akademie ČR 2007, str. 120-129
- Vykopalová, H. Násilí v rodině. Kriminalistika, 2001
- Zapletal, J. Kriminologické aspekty "domácího násilí". Kriminalistika, 1997

Contact – email

jana.navratilova@ak-nbn.cz